

KOMPARATIVNE I KONKURENTSKE PREDNOSTI PRIVREDE BOSNE I HERCEGOVINE S ASPEKTA UREĐENOSTI GRANIČNIH PRIJELAZA

Semiha Repak

APSTRAKT

Namjena rada je ocijeniti komparativne i konkurentske prednosti privrede Bosne i Hercegovine posmatrane s aspekta uređenosti graničnih prijelaza i njihovom materijalno-tehnološkom opremljenošću. U tu svhu se po prvi put u Bosni i Hercegovini vrše istraživanja o sposobnosti graničnih prijelaza da udovolje strogo postavljenim zahtjevima EU-e.

Granični prijelazi su mjesta na kojima se, u najvećem broju slučajeva, otkrivaju određene nedozvoljene radnje te je njihova opremljenost u direktnoj vezi, pored stručnosti osoblja, sa brojem otkrivenih kriminalnih aktivnosti.

U tom pogledu, granični prijelazi se javljaju kao najprosperitetniji podsistem velikog sigurnosnog sistema Bosne i Hercegovine, sa razgranatom mrežom veza i odnosa sa svim sigurnosnim strukturama u Bosni i Hercegovini. Imajući navedeno u vidu, u radu će se utvrditi principi na kojima se zasniva rad na graničnim prijelazima.

Ključne riječi: privreda, granični prijelazi, opremljenost, stručnost, zakonitost, konkurentnost, komparativna prednost.

UVOD

Devedesete godine proteklog dvadesetog vijeka, obilježene su početkom procesa transformacije političkih, ekonomskih i socijalnih sistema, što je dovelo do značajnih promjena u cijelom regionu jugoistočne Evrope. Bitan element takve političke i ekonomske transformacije je stvaranje novih država, posebno na teritoriju bivše Jugoslavije.

Kao rezultat tih političkih transformacija, imamo nove države koje su kao pokazatelj svoje političke i ekonomske samostalnosti uspostavile granične prijelaze, koji na vrlo efektan način odražavaju sposobnost zemlje za uspostavljanje međunarodnih ekonomskih odnosa.

Jedna, od novonastalih država početkom devedesetih godina prošlog vijeka, je i Bosna i Hercegovina. Ona je kao i ostale zemlje u okruženju, na svojim granicama uspostavila kontrolu ulaza i izlaza putnika i roba na svojim granicama.

Međutim, kao i kod većine zemalja u okruženju, ti granični prijelazi nemaju uspostavljen adekvatan sistem veza, neophodan za svrsishodno upravljanje graničnim prijelazima. Upravo zbog toga, **uvezivanje graničnih prijelaza** je nesumnjivo ključna riječ u savremenim ekonomskim gibanjima, posebno kada je vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine u pitanju. Ovaj se pojam konstituira kao poseban predmet mnogobrojnih i intenzivnih naučnih istraživanja. Prisutan je i u današnjem poslovnom svijetu, kojeg karakterizira niz krupnih promjena u poslovanja i poimanju značaja uvezanosti graničnih prijelaza, za potrebe prelaska robe i putnika na istim.

Za potrebe ovog rada, koristila se raspoloživa nacionalna i međunarodna literatura koja se bavi pitanjima prelaska granica i opremljenošću graničnih prijelaza. Nedostatak akademskog pristupa i multidisciplinarnu dubinsku analizu ovog problema, kao i činjenice da se prekršaji na graničnim prijelazima, u većini slučajeva predstavljaju kao problem sposobnosti države da se organizira u sprečavanju takvih namjera, predstavljali su dodatne indikatore za određenje naučne i društvene opravdanosti teme.

ZNANJA I VJEŠTINE KOJE OSIGURAVAJU USPJEŠNOST I KONKURENTNOST BH. EKONOMIJE

Jedan od osnovnih pojmova analize znanja i vještina je uspješnost ekonomije jedne zemlje, odnosno njena konkurentna i komparativna prednost. Proučavanju ovih pitanja, nije se pristupalo na naučno potrebnom nivou. Među prvima, koji je pokušao dati odgovor na ova dva pitanja je Bojnec⁵². On je procjenu konkurentnosti izvodio upotrebom metode troška domaćih resursa, odnosno, korištenjem matrice analize ekonomske politike, za pojedine privredne djelatnosti. Pod pojmom, međunarodne konkurentnosti, Bojnec je podrazumijevao sposobnost države, da uspješno konkurira drugim državama u međunarodnoj trgovini. Znači, da države, koje svoju privredu podstiču za izlazak na međunarodnu utakmicu u razmjeni roba i usluga, čuvaju ili povećavaju svoj udio u međunarodnom izvozu i iz istog smanjuju prodor uvoza u domaću privredu.⁵³

Prema ovom autoru, teorija poznaje dva nivoa konkurentnosti, odnosno:

- međunarodna konkurentnost koja se odražava na cjenovnoj, i
- međunarodna konkurentnost koja se odražava na necjenovnoj razini.

Daleko najcitiranija definicija konkurentnosti, je ona koju je usvojila Evropska komisija (EC): Ona definiira konkurentnost kao sposobnost neke države da poveća svoj udio na domaćem i inozemnom tržištu, gdje”.... država ima komparativnu prednost za neki proizvod, kada ga može proizvesti uz niže oportunitetne troškove nego druge zemlje” (EC 1993)⁵⁴

---

⁵²Bojnec Š. 1996. Integration of Central Europe in the Common Agricultural Policy of the European Union, World Economy str. 447-463

⁵³Pass, C., Lowes, B., Davies, L. 1993 Collinsdictionary of economics. Glasgow, Harper Collins Publishers

⁵⁴Citirano po Gordon i Davidova; „The International Competitiveness of CEEC Agriculture“ BASESS study, Cambridge, 2001

Preduslovi za cjenovnu konkurentnost su tehnološka i troškovna sposobnost domaćih ponuđača, uz istovremeno kontroliranje stepena inflacije i očuvanja realnoga deviznog tečaja od strane države. Necjenovnu konkurentnost moguće je postići samo sa atraktivnim novim proizvodima, stalnim poboljšanjima njihovog kvaliteta, boljim pakiranjem (dizajn), pravovremenom isporukom, boljom promocijom itd.

Mjera međunarodne konkurentnosti je usporedba relativnih cijena, roba sličnog kvaliteta iz različitih država, razumljivo izraženih u istoj valuti. Jak utjecaj na međunarodnu konkurentnost imaju prije svega politika deviznih tečajeva, kao i stepen inflacije, koji su također međusobno ovisni.

Konkurentnost domaćih roba i usluga na svjetskom tržištu zavisi od mnogo faktora. Najpotpuniju listu tih faktora sadrže izvještaji Svjetskog ekonomskog foruma iz Davosa, Švajcarska, pod nazivom Global Competitiveness Report. Iz tih izvještaja će biti izvučeni podaci o konkurentnosti Bosne i Hercegovine za period od 2008. do 2013. godine. Ovdje će biti predstavljeni osnovni elementi metodologije, rezultati rangiranja i osvrt na njih.

Metodologija rangiranja konkurentnosti vuče korijene od teorije faza rasta prof. Rostowa⁵⁵, a razrada faktora počiva na radovima M. Portera koji razmatra snage koje vuku razvoj u različitim razvojnim fazama društva.⁵⁶ On je i vodio grupu svjetskih eksperata pri razradi metodologije koju primjenjuje Svjetski ekonomski forum.

Ključni faktori utjecaja na ekonomiju na čelo odgovaraju niskom, srednjem odnosno visokom nivou razvijenosti zemlje, prisutni

---

⁵⁵Rostow, Walter W. Stages of Economic Growth (A Noncommunist Manifesto), 1960.

⁵⁶Rostow, Walter W. Stages of Economic Growth (A Noncommunist Manifesto), 1960.

su na svakom od njih pa i u prelaznim etapama koje su nazvane tranzicionim (iz prve u drugu fazu, odnosno, iz druge u treću), ali nemaju jednak učinak na konkretnu privredu. Zato su ključnim faktorima pridruženi ponderi za svaku od tri faze.

PRIHVATANJE NOVIH TEHNOLOGIJA U FUNKCIJI POVEĆANJA KONKURENTNOSTI BH. EKONOMIJE

Savremeni ekonomski razvoj ne može se zamisliti bez razmišljanja o globalizacijskim procesima koji se reflektiraju na sve dijelove svjetske ekonomije, djelujući pri tome na regionalnu integraciju i sve veću participaciju država koje se nalaze u procesu tranzicije. Tim državama to je dodatni izazov, pri čemu je potrebno ispravno prepoznati uzroke i posljedice globalizacije kako bi se uspješno proveo sam proces tranzicije. Početkom 21. vijeka postavljaju se brojna pitanja u akademskoj zajednici o problematici i odabiru modela razvoja nacionalne ekonomije u globalizacijskim procesima. Svakim se danom sve više zemalja uključuje u integracijske procese otvarajući se prema međunarodnom tržištu, te uzrokujući na taj način porast količine i raznovrsnosti međunarodnih transakcija roba i usluga. Proces globalizacije postaje nužnost u savremenom ekonomskom razvoju. Proces globalizacije, tranzicionih promjena i polarizacije evropskih ekonomskih odnosa usloveli su da i svjetski ekonomski odnosi dobiju nove dimenzije. Od dominacije evropskog makroregiona svjetski ekonomski odnosi otvaraju nove regionalne cjeline sa ubrzanim privrednim rastom. Ta preraspodjela kretanja roba i usluga i ostvarenog robnog prometa stvorila je nov oblik utvrđivanja konkurentne sposobnosti jedne zemlje, koji se svojim formama brzo uključuje u postojeće procese prisutne u vanjskotrgovinskim kretanjima u opšte.

Tako se osjeća sve veća prisutnost globalizacijskih procesa i na graničnim prijelazima Bosne i Hercegovine. Pozitivni učinci globalizacijskih procesa ogledaju se kao znatan podsticaj državnim organima (Uprava za indirektno oporezivanje, Granična policija i dr) da se na različite načine uključuju u ovaj savremeni fenomen. Da bi se mogao ocijeniti utjecaj globalizacijskih procesa na opremljenost i uvezivanje graničnih prijelaza, provedena su i mnoga istraživanja eksperata koji su, direktno ili indirektno, uključeni u praćenje suvremenih trendova i globalizacijskih procesa. Osim toga, analiziraju se i promjene prisutne u pristupu opremanja graničnih prijelaza privredno razvijenih zemalja, pri čemu će se utvrditi aktivnosti na opremanju graničnih prijeza Bosne i Hercegovine. Sve sa ciljem davanja što kvalitetnijeg odgovora na sve složenije i raznovrsnije zahtjeve zemalja EU za sigurnošću na graničnim prijelazima u globalizacijskom okruženju.

Savremene tendencije podstaknute globalizacijskim procesima, ne znače samo poslovnu penetraciju savremeno opremljenih graničnih prijelaza, razvijenih država u države koje se tretiraju kao „zemlje u razvoju“ nego su podstaknute, u prvom redu, promjenama prisutnim i kod zemalja u razvoju, kakva je i Bosna i Hercegovina. Pod utjecajem globalizacijskih procesa dolazi do diverzifikacije vlastitih aktivnosti unutar i izvan granica, a radi zadovoljavanja sigurnosnih potreba na graničnim prijelazima. Pod utjecajem globalizacijskih procesa, ranije otežana mogućnost izbora opreme neophodne na graničnim prijelazima, transformira se u mogućnost supstitucije izbora najsavremenije neophodne opreme, i to bez obzira na njezinu udaljenost. Uz to je i progresivni tehnološki napredak, koji je ujedno i preduslov nastanku globalizacijskih procesa, uzrokovao da jedan od osnovnih uslova za približavanje Bosne i

Hercegovine EU, bude opremljenost graničnih prijelaza naše zemlje.

Globalizacijski procesi također utječu na porast konkurentnosti između zemalja, koje se takmiče u izvozu svojih proizvoda na tržište zemalja EU. Opremljenost savremenom opremom na graničnim prijelazima, jedna je od pretpostavki da zemlja održi svoju konkurentnost na tržištu uz naglasak na održivom razvoju. Oni koji se ne budu prilagođavali novonastalim promjenama, morat će mnogo više ulagati radi isticanja kvalitete i ostalih vlastitih prednosti. Dakle, ako Bosna i Hercegovina želi postati konkurentna na evropskom i svjetskom tržištu, ne može zaobići potrebu opremanja graničnih prijelaza prema utvrđenim svjetskim standardima.

Pozicioniranje na svjetskom tržištu i uključivanje u međunarodne tokove roba, usluga i kapitala preduslovi su za ekonomski rast i razvoj svake države. U uslovima rastuće globalizacije svjetske ekonomije svaka država nastoji iskoristiti svoje komparativne prednosti, transformirajući ih pritom u konkurentske prednosti, kako bi osigurala dugoročnije povećanje razine životnog standarda stanovništva.

Danas, kada se stvara "novi socio-ekonomski evropski prostor", proces globalizacije, evropske integracije i ukidanje graničnih prijelaza između zemalja EU, potrebno je integralno shvatati. Jer, upravo poznavanje i praćenje ovih procesa može pomoći u nalaženju smjernica za unapređenje organizacionih mjera na graničnim prijelazima Bosne i Hercegovine. Ovi se procesi ne mogu gledati odvojeno, već integralno kao organizacijska i funkcionalna cjelina. Iako se evropska integracija formirala prije globalizacije, ona se danas razvija paralelno s njom.

Tako se razmatranja po ovom pitanju temelje na tri načela:

- općem procesu globalizacije,
- procesu ukidanja granica između članica EU, i
- procesu globalizacije i evropskih integracija.

Polazeći od tih načela i procesa ukazuju se i specifičnosti s kojima se sigurnost na graničnim prijelazima susreće, sukobljava, ali i razvija. To je za Bosnu i Hercegovine, posebno sada bitno, kada u dužini od oko 1000 km graniči sa Evropskom unijom. Ova činjenica će permanentno utjecati na nivo opremljenosti graničnih prijelaza naše zemlje. Tako je opremljenosti granice, kao pojam globalizacije danas postao sveobuhvatniji nego ikad prije. Kakva je budućnost graničnih prijelaza - postavlja se zato opravdano pitanje - i što je sve potrebno učiniti za najbolji put do njihovog dovođenja na potreban nivo? Budućnost ujedinjavanja zemalja Evrope u Evropsku uniju je sve izvjesnija. Rezultati analize neophodne opremljenosti graničnih prijelaza na globalnoj i evropskoj razini, utjecat će na smjernice njihovog budućeg opremanja u zemaljama u tranziciji, a u skladu s time i na smjernice razvoja istih. Otvoreno je pitanje pritom kako se "novi" organizacijski procesi provode i na koji će se način razvijati u budućnosti. Posmatrajući značaj opremljenosti graničnih prijelaza, ustanovljeno je da je ona pod utjecajem procesa globalizacije povezana s brojnim tijelima, i to na:

- općeglobalizacijskom – svjetskom nivou, i
- regionalnom – evropskom nivou.

Globalni nivo pokazuje da su u opremanju graničnih prijelaza svake zemlje, uključene brojne institucije od općeg značenja za njihovu sigurnost i ekonomiju. Na regionalnom i evropskom nivou izgrađeni su brojni mehanizmi i institucije koje ustrojavaju organizaciju na graničnim prijelazima i usklađuju ga s ekonomskim razvojem. Opremljenost graničnih prijelaza

u 21. vijeku pod utjecajem je međunarodnih odnosa. Institucije i tijela koja su uključene u ove procese, ili su u funkciji kontrole, otvaraju brojne mogućnosti za uvezivanje graničnih prijelaza na međunarodnom nivou. S druge strane, sigurnost postaje i integrirajući faktor u ekonomskom razvoju na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Prihvatajući globalizaciju i integracijske procese kao dobrodošle, pozitivne trendove, daljnji razvoj organizacije na graničnim prijelazima, potrebno je sagledati u sadašnjim i nadolazećim procesima. Zato se postavlja pitanje koji je to put do savremeno opremljenih graničnih prijelaza i koje teškoće na tom putu je potrebno prebroditi. Težište nastojanja je procijeniti nivo mogućnosti da se pojedine granice (region ili država) uključi u savremene procese u prometu ljudi, roba i usluga.

To je proces koji je više multiplikator novih, u jednom dijelu i nepredvidivih organizacijskih oblika (ideja), koji nameće novi način razmišljanja o daljnjem ekonomskom razvoju pojedinih država. Jer, intrigantno je pritom pitanje na koji se način uključiti u savremene ekonomske procese, a istovremeno razvijati svoje prednosti. Opremljenost graničnih prijelaza, je upravo onaj faktor, koji predstavlja neizostavan segment uključivanja nacionalne privrede u svjetske ekonomske procese, s tim što pri tome treba zadržati svoje komparativne prednosti. Učestvovati u procesu globalizacije znači biti prepoznatljiv u globalizaciji. Zato, prihvatiti globalizaciju znači prihvatiti izazov da se bude bolji od drugoga, bolje organiziran i funkcionalan.

VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA BOSNE I HERCEGOVINE

Utvrđivanje nacionalne politike na polju međunarodne razmjene, može se posmatrati kao dio ekonomske politike. “Odabir ekonomske politike u zemlji vrši vlada formiranjem funkcionalnog jedinstva

ciljeva, nosilaca i instrumenata ekonomske politike. Koncept ili program ekonomske politike određuje karakter i pravac akcije koji preduzimaju njeni nosioci”.⁵⁷ Sadržina te politike, mjere i sredstva, kao i cjeline ciljeva izvode se iz karaktera ekonomskog i političkog sistema kao i položaja države. Nema uspješne ekonomske politike zemlje bez kritičkog sagledavanja svih „slabih” i „jakih” strana u ekonomskom potencijalu zemlje, nacionalnog tržišta i ekonomske pozicije na svjetskom tržištu, bez uzimanja u obzir specifičnosti univerzalnih zakona što se ispoljavaju na određenom području, kritičke odmjerivosti obima državnog intervencionizma kod svake nacionalne privrede, tradicije, poduzetničkog duha i mentaliteta naroda u cjelini. Na pitanje šta je cilj nacionalne politike međunarodne razmjene profesori, Kurtović H. i Hodžić K. ističu da “Dugoročno države nastoje održati uvoz i izvoz u ravnoteži”.⁵⁸ Međunarodna trgovinska politika razvijala se u skladu s promjenama tržišnih uslova u vanjskoj razmjeni.

Zbog toga što nisu zadovoljena međunarodna pravila koja se odnose na vanjsku trgovinu, iz BiH se može izvoziti izuzetno mali broj industrijskih proizvoda, a najveći dio izvoza predstavljaju sirovine i polupreradevine. S druge strane, zbog nepostojanja adekvatnih propisa i sistema provjere usklađenosti proizvoda, usaglašenih na cijeloj teritoriji, u BiH se može uvoziti praktično sve, a to znači i proizvodi koji su neadekvatni, pa čak i potencijalno štetni i opasni po zdravlje i život potrošača. Najslabija tačka sistema infrastrukture kvaliteta je tehnička infrastruktura za ocjenjivanje usklađenosti (ispitne i kalibracione laboratorije, certifikacijski i inspekcijnski organi) u koju već dugo nije ništa investirano.

⁵⁷ Gavrilović Jovanović P., Kovač O., Kozomara J., Pelević B. (2001) Međunarodni ekonomski odnosi, Beograd, str. 29

⁵⁸ Kurtović H., Hodžić K., (2011) “Provredno-pravni sistemi politika” Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, str. 32

Ni jedna zemlja okruženja, pa ni EU, ne priznaje dokumente o usaglašenosti proizvoda izdatih od subjekata iz BiH i nije potpisan ni jedan bilateralni ili multilateralni sporazum o međusobnom priznavanju izvještaja ispitivanja i certifikata. Ovo su glavni razlozi zašto Bosna i Hercegovina nije mogla koristiti prednosti Izvanrednih trgovinskih mjera EU donesenih u septembru 2000. godine, po kojima može skoro sve proizvode izvoziti u EU praktično bez količinskih i tarifnih barijera.

Uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora po modelu EU je dio procesa stabilizacije i pridruživanja putem kojeg se preuzima i primjenjuje u praksi dio *acquis-a* EU vezan za funkcionisanje unutrašnjeg tržišta.

Stvaranjem unutrašnjeg tržišta u skladu s principima koji važe u Evropskoj uniji ostvarit će se niz važnih efekata:

- ukinut će se tehničke barijere trgovini (usklađenost s odgovarajućim propisima o sigurnosti proizvoda) za sve proizvode u izvozu na tržište EU pa prema tome i na ostala nacionalna i regionalna tržišta u svijetu u okviru WTO;
- životi i zdravlje ljudi i domaćih životinja, te okoline kao i interesi potrošača bit će maksimalno zaštićeni;
- u kombinaciji s preuzimanjem i sprovođenjem mjera iz prioriternih pregovaračkih poglavlja (industrijska politika, mala i srednja preduzeća, nauka i istraživanje i obrazovanje i obuka) izgradit će se konkurentna sposobnost privrede BiH na tržištu EU kao i ostalim nacionalnim i regionalnim tržištima.

Unapređenje i pravilno funkcionisanje unutrašnjeg tržišta Bosne i Hercegovine preduslov je za implementaciju bilo kakve razvojne strategije ili politike, te za članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO)

i Evropskoj uniji. Usklađivanje ekonomskog prostora s dijelom *acquis-a* koji se odnosi na unutrašnje tržište EU zahtijeva dobru organizaciju i multidisciplinovanu stručnu ekipu u resornim ministarstvima. Samo dobar izbor prioriteta u preuzimanju dijela *acquis-a* koji se odnosi na unutrašnje tržište imao bi blagotvoran efekat na razvoj ekonomije i društva u cjelini.

Radi poboljšanja protoka roba i usluga, kao i faktora proizvodnje (rada i kapitala), potrebno je ukloniti brojne administrativne prepreke, a iznad svega smanjiti troškove, procedure i vrijeme za registraciju preduzeća. Prilikom donošenja novih propisa treba uvesti postupak procjene utjecaja propisa, te organizovanje rasprava kao dijela procesa donošenja propisa.⁵⁹

Neophodno je i nastaviti reforme u fiskalnom sektoru koje se odnose na direktno oporezivanje i socijalne doprinose radi postizanja većeg stepena harmonizacije poreskog zakonodavstva entiteta i Brčko Distrikta. Time bi se eliminisali štetni aspekti poreske konkurencije i doprinijelo poboljšanju poslovnog okruženja i privlačenju stranih investitora.

---

⁵⁹ Prema ocjeni Svjetske banke (v. Doing Business 2010.) BiH je plasirana na 103. mjesto svjetske ljestvice po lakoći poslovanja (ostavivši od evropskih zemalja iza sebe jedino Ukrajinu na 142. mjestu), prvenstveno zbog teškoća osnivanja firmi. Makedonije je lider Jugoistočne Evrope (na 32. mjestu svjetske ljestvice) iz čijeg iskustva se mogu izvući brojne lekcije.

Tabela br. 1: 10 zemalja - partnera sa kojima je BiH imala najveći obim razmjene tokom 2014. i 2015. godine u hiljadama KM (000)

ZEMLJA	Vrijednost izvoza u 2014.	% u ukupnom izvozu	Vrijednost izvoza u 2015.	% u ukupnom izvozu	Rast/Pad
Njemačka	1,317.490	15,18	1,412.910	15,72	7,24%
Italija	1,195.440	13,77	1.214.932	13,52	1,63%
Hrvatska	955.050	11,0	925.173	10,29	-3,13%
Srbija	800.690	9,22	770.704	8,58	-3,75%
Slovenija	697.782	8,04	748.870	8,33	7,32%
Austrija	755.830	8,71	743.062	8,27	-1,69%
Turska	234.394	2,70	354.630	3,95	51,3%
Crna Gora	293.822	3,38	262.841	2,92	-10,54%
Mađarska	186.653	2,15	188.742	2,10	1,12%
Holandija	123.762	1,43	149.590	1,66	20,87%
Ukupno za 10 najznačajnijih partnera	6,560.900	75,57	6.771,454	75,35	3,21%
Ostale zemlje	2,120.840	24,43	2.215.765	24,65	4,48%
Ukupan Izvoz	8.681.740	100,00	8.987.219	100,00	3,52%

Navedenih deset zemalja ima učešće od 75,35% u ukupnom bh. izvozu u 2015. godini. Bosna i Hercegovina je u 2015. godini najviše izvozila u: Njemačku (1,41 milijardu KM), Italiju (1,21 milijardu KM), Hrvatsku (925,17 miliona KM), Srbiju (770,70 miliona KM), Sloveniju (748,87 miliona KM), Austriju (743,06 miliona KM) te Tursku (354,63 miliona KM). Zemlje koje su imale najveći doprinos na rast ukupnog izvoza (3,52%) su: Turska (1,38 %), Njemačka (1,10 %), Slovenija (0,59 %), Afganistan (0,31 %) te Nizozemska (0,30 %).

Izvoz u Afganistan zabilježio je značajan rast izvoza, jer je u 2015. godini izvoz iznosio 33,03 milion KM, a u prethodnoj godini izvoz je bio svega 5,87 miliona KM. Formiranje određenih ekonomskih integracija u svijetu predstavljalo je institucionalni odraz polarizacije svijeta nakon Drugog svjetskog rata. Poslije, ratni razvoj ekonomskih odnosa, među evropskim državama, odvijao se uglavnom među susjednim zemljama sličnih političkih opredjeljenja.

Tabela broj 2: Vanjskotrgovinska razmjena sa zemljama EFTA u 2015. godini u hiljadama (000) KM⁶⁰

ZEMLJA	Uvoz	Izvoz	2012. obim	Saldo	Pokriv.
Švajcarska	762.430	143.769	906.199	-618.661	18,9%
Norveška	3.217	16.069	19.286	12.853	499,6%
Lihtenštajn	2.911	728	3.639	-2.184	25,0%
Island	1.026	1.220	2.246	194	118,9%
Ukupno za zemlje EFTA	769.584	161.786	931.370	-607.799	21,0%

⁶⁰Podaci Agencije za statistiku BiH

Tabela broj 3: Vanjskotrgovinska razmjena sa zemljama CEFTA u 2015. godini – u hiljadama (000) KM

ZEMLJA	Uvoz	Izvoz	2012. Obim	Saldo	Pokriv.
Srbija	2,133.816	816.113	2,949.928	-1,317.703	38,2%
Crna Gora	62.091	2886.586	348.676	224.495	461,6%
Makedonija	148.460	125.157	273.617	-23.303	84,3%
Kosovo	14.681	150.913	165.595	136.232	1.027,9%
Albanija	11.978	47.001	58.980	35.023	392,4%
Moldova	1.821	2.900	4.721	1.79	150,2%
Ukupno za zemlje CEFTA	2,372.847	1,428.669	3,801.516	-994.177	60,2%

Ekonomске integracije imaju posebno važnu ulogu u definisanju međunarodne trgovine, a samim tim i utjecajno definisanje, odnosno, tretman različitih carinskih i necarinskih mjera. Različiti nivoi ekonomskih integracija (Zona slobodne trgovine, Carinska unija, Zajedničko tržište, Ekonomska unija, Politička unija) uspostavljaju različite sadržaje ekooperacije u pogledu eliminisanja internih carina, uspostavljanja zajedničkih mjera, slobodnog toka faktora

proizvodnje, usklađivanja ekonomskih politika, eventualnog usklađivanja političkog sistema. Svi nivoi regionalnih organizacija imaju zaosnovani cilj-eliminisanje internih carina.

Kada je u pitanju BiH značajno je napomenuti potpisivanje, kako bilateralnih tako i CEFTA, EFTA sporazuma kao i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s Evropskom unijom, na osnovu kojih je došlo do postepenog ukidanja carinskih mjera.

Tabela broj 4: Vanjskotrgovinska razmjena sa zemljama članicama EU-e u 2015. godini – u hiljadama (000) KM⁶¹

ZEMLJA	Uvoz	Izvoz	2015. Obim	Saldo	Pokriv.
Hrvatska	2,433.094	945.897	3,378.992	-1,487.992	38,9%
Njemačka	1,607.064	1,434.933	3,041.997	-172.131	89,3%
Italija	1,486.481	1,219.856	2,706.337	-266.625	82,1%
Slovenija	1,449.228	762.260	2,211.488	-686.968	52,6%
Austrija	802.170	751.446	1,553.616	-50.724	93,7%
Mađarska	598.600	189.191	778.791	-400.408	32,1%
Nizozemska-Holandija	334.458	150.517	484.975	-183.941	45,0%
Poljska	373.041	87.453	460.494	-258.589	23,4%
Češka Republika	168.667	143.910	312.577	-24.757	85,3%
Rumunija	178.239	133.141	311.381	-45.098	74,7%
Velika Britanija	203.519	66.160	269.680	-137.359	32,5%
Slovačka	131.937	137.704	269.641	5.768	104,4%
Francuska	137.705	118.747	256.452	-18.958	86,2%

⁶¹Isto

Španija	106.383	133.855	240.238	27.472	125,8%
Bugarska	120.977	62.628	183.605	-58.348	51,8%
Belgija	129.507	43.151	172.658	-86.356	33,3%
Švedska	90.769	74.122	164.892	-16.647	81,7%
Grčka	66.189	16.681	82.871	-49.508	25,2%
Luksemburg	24.193	55.964	80.157	31.771	231,3%
Danska	29.493	14.318	43.810	-15.175	48,5%
Irska	28.237	977	29.214	-27.260	3,5%
Portugal	19.010	2.744	21.754	-16.266	14,4%
Finska	15.148	1.066	16.214	-14.082	7,0%
Estonija	2.044	7.984	10.028	5.940	390,6%
Kipar	6.182	2.129	8.311	-4.052	34,4%
Latvija	6.965	631	7.596	-6.333	9,1%
Litvanija	5.968	1.247	7.215	-4.720	20,9%
Ukupno za zemlje EU-e	10,552.496	6,558.899	17,111.395	-3,993.597	62,2%

Posmatrajući podatke o robnoj razmjeni BiH, da se uočiti da je ukupna robna razmjena Bosne i Hercegovine u 2015. godine iznosila 24,84 milijarde KM, što je za 42,13 miliona KM ili 0,17% manje u odnosu na robnu razmjenu ostvarenu u 2014. godini. Tokom 2015. godine uvezeno je robe u vrijednosti od 15,85 milijardi KM, što je za 2,15% manje u odnosu na 2014. godinu. Istovremeno, ukupan izvoz iznosio je 8,99 milijardi KM i isti bilježi rast za 3,52% u posmatranom periodu. Trgovinski deficit u 2015. godini iznosio je 6,86 milijardi KM, što je za 8,69% manje u odnosu na prethodnu godinu. U 2015. godini, u odnosu na prethodnu godinu, zabilježen je rast izvoza, pad uvoza, što je dovelo do pada deficita. Pokrivenost uvoza izvozom u 2015. godini iznosila je 56,70%, što je za 3,10% više u odnosu na prethodnu godinu.

Zemlje Evropske unije su i dalje naš glavni vanjskotrgovinski partner, tako u ukupnom obimu robne razmjene EU učestvuje sa 64,81%, zatim zemlje potpisnice Sporazuma „CEFTA-e 2006“ učestvuju sa 13,25%, dok ostale zemlje učestvuju sa 21,94%. Izvoz u EU-u ostvaruje učešće od 71,80% u ukupnom bh. izvozu, a uvoz iz zemalja EU-e učestvuje sa 60,85% u ukupnom bh. uvozu. U 2015. godini, u

odnosu na prethodnu godinu, zabilježen je rast izvoza u EU-u za 2,97%, rast uvoza iz

EU-e za 1,07% te pad trgovinskog deficita od 2,56%. Izvoz u zemlje CEFTA-e učestvuje od 14,85% u ukupnom bh. izvozu, a uvoz iz zemalja CEFTA-e učestvuje sa 12,35% u ukupnom bh. uvozu. Bosna i Hercegovina je u robnoj razmjeni sa zemljama CEFTA-e zabilježila pad izvoza za 1,76%, rast uvoza za 5,05% i rast trgovinskog deficita od 23,38%.

Uvoz iz ostalih zemalja (zemlje koje ne pripadaju grupaciji EU-e, CEFTA-e i EFTA-e), u ukupnom bh. uvozu učestvuje sa 26,80%, a u ukupnom bh. izvozu ostvaruju učešće od 13,36%. U 2015. godini, u robnoj razmjeni sa ostalim zemljama, zabilježen je rast izvoza od 13,57%, zatim pad uvoza 11,34% te pad deficita od 18,39%.

Posmatrano po zemljama porijekla uvoza, najviše se uvozilo iz: Njemačke (12,08%), Italije (11,09%), Srbije (10,90%), Hrvatske (10,56%), Kine (6,89%), Rusije (5,74%), Slovenije (4,88%), Turske (4,07%), Austrije (3,54%) i iz Poljske (2,86%). Uvoz iz ovih zemalja u 2015. godini učestvuje sa 72,60% u ukupnom bh. uvozu.

ZAKLJUČAK

Povećanje zadovoljstva svih, koji uvoze ili izvoze robe ili usluge u ili iz Bosne i Hercegovine, ispunjavanjem njihovih zahtjeva može se postići samo kada je uspostavljen savremen sistem veza među graničnim prijelazima i kada na njima rade stručna i kvalificirana lica. Zbog toga je od presudnog značaja da se u cijeloj politici zemlje, u njenom dijelu koji se odnosi na kontrolu ulaska i izlaska iz zemlje, shvati neophodnost upravljanja svim graničnim prijelazima. Država mora odrediti i staviti na raspolaganje potrebne resurse za sprovođenje i realizaciju svoje strategije i ciljeva koji su u funkciji povećanja bh. ekonomije i približavanju naše zemlje punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Cilj je dostići standarde EU-e u procesu opremanja i uvezivanja graničnih prijelaza. Za uspjeh na ovom polju od presudnog su značaja pravodobna, efikasna primjena i korištenje resursa.

U resurse spadaju personal, tehničko-tehnološka opremljenost, infrastruktura i radno okruženje. Predviđa se da će usljed redistribucije proizvodnih kapaciteta, nekih zemalja EU-e, doći do velikog porasta vanjskotrgovinske razmjene u sljedećih dvadeset godina. Promjenjivi uslovi, izmijenjeno ponašanje potrošača i nove tehnologije uzrokovat će nastanak novih tržišta. Promijenit će se prostorna rasprostranjenost proizvodnih kapaciteta, doći će do premještanja proizvodnje nekih proizvoda iz razvijenih u nerazvijene zemlje, posebno proizvodnje proizvoda koji tokom proizvodnje doprinose zagađivanju životne okoline. Rastuća svijest o potrebi očuvanja okoline dodatno će utjecati na politiku planiranja proizvodnje, a priroda, koja predstavlja glavni resurs, sve će više nestajati i biti sve osjetljivija. Također, zahtijevat će se ekološki, dugoročni pristup planiranja razvoja industrije.

LITERATURA

- [1] Avramov, S.: Trilateralna komisija. Institut za međunarodno pravo i međunarodnu poslovnu saradnju, Banja Luka. 2000.
- [2] Barney. J.: Strategic factor markets: Expectations, luck and business strategy, Management Science, 1986.
- [3] Bahtijarević Šiber F. «Management ljudskim potencijalima», Golden Marketing, Zagreb, 1999.
- [4] Bogičević, B. (2004) Menadžment ljudskih resursa, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd
- [5] Boisot M., Canals A.: Data, information and knowledge: have we got it right, Journal of Evolutional Economics, 2004.
- [6] Bontis, N.: Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: framing and advancing the state of the field, International Journal of Technology Management, 1999.
- [7] Bojnec Š. 1996. Integration of Central Europe in the Common Agricultural Policy of the European Union, World Economy
- [8] Chamberlin. E.: The Theory of Monopolistic Competition. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1933.
- [9] Drucker, P.F.: Post-Capitalist Society, HarperCollins, New York, 1993
- [10] Ellen E. Spagens, "Employees as Family," INC., december 1992
- [11] Frege, G.: Foundations of Arithmetic, Oxford, 1953.
- [12] Gavrilović Jovanović P., Kovač O., Kozomara J., Pelević B. (2001) Međunarodni ekonomski odnosi, Beograd
- [13] Kristić i Gligorov, (2007) "Sustainability of the Currency Board Arrangement in BiH"
- [14] Krstić B., «Upravljanje intelektualnim performansama preduzeća», «Ekonomске teme», Ekonomski fakultet u Nišu, broj 2, 2009.

- [15] Kurtović H., Hodžić K., (2011) "Provredno-pravni sistem i politika" Pravni fakultet Univerziteta u Zenici
- [16] Matriht, 1992. Implikacije integracionog procesa na pravni poredak zemalja članica
- [17] Janjević, M.; Treći stub Evropske unije, Službeni list SCG, Beograd 2003.
- [18] Petty, R., Guthrie, J.: Intellectual capital literature review: measurement, reporting and management, Journal of Intellectual Capital, 1996.
- [19] Radovanović, Tihomir: Menadžment malog biznisa, Cekom Books, Novi Sad, 2005.
- [20] Roberts, H.J.E., *The Control of Intangibles in the Knowledge-intensive Firm*, Presented at the 22nd Annual Congress of the European Accounting Association, Bordeaux, France, 1999.
- [21] Ristić, D., Marić, B.: Organizacija preduzeća, Univerzitet Braća Karić, Fakultet za preduzetni menadžment, Novi Sad, 1999.
- [22] Robins. J., Wiersema. M.: A resource-based approach to the multi-business firm; Empirical analysis of portfolio interrelationships and corporate financial performance, Strategic Management Journal, 1995.
- [23] Rostow, Walter W. Stages of Economic Growth (A Noncommunist Manifesto), 1960.
- [24] Stewart, T.A.: The wealth of knowledge: intellectual capital and the twenty-first century organization, New York, 2001.
- [25] S.Oster, Modern Competitive Analysis (New York: Oqsword University press, 1990.
- [26] V.Ellen, „Two tests of Maslow's Theory of Need Fulfillment, 1984.
- [27] Veronika Zimanji, „Ponašanje u organizacijama/ motivacija u organizacijama", 1995.
- [28] Podaci Uprave za indirektno oporezivanje BiH
- [29] „Službeni glasnik BiH" br. 50/04 i 27/07
- [30] Strategije Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma (za period od 2010–2013. godine), Sarajevo
- [31] Strategiju integrisanog upravljanja granicom u BiH, Vijeće ministara BiH je usvojilo na 55. sjednici u julu 2008. godine a na prijedlog Ministarstva sigurnosti BiH.
- [32] Sporazum o saradnji na prevenciji i borbi protiv prekograničnog kriminala s Poveljom o osnivanju Regionalnog SECI centra za borbu protiv prekograničnog kriminala u Jugoistočnoj Evropi.
- [33] DIRECTIVE 2002/73/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 September 2002 amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions.
- [34] The Western Balkans on the Road to the EU> consolidating stability and raising prosperity, Communication from the Commission, Brussels, 27.01.2006. COM (2006).